

§1.25 ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПІЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ (Чернявська С.М. Національний авіаційний університет, Хохліна О.П. Національний авіаційний університет)

Вступ. У психологічній літературі під поняттям «професійна самореалізація» розуміється соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний зі здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста в період первинного професійного становлення (навчання у вищій школі) та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей та обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття й здійснення особистісного професійного потенціалу [1, с. 74]. Психологічна готовність майбутніх пілотів цивільної авіації до професійної діяльності є однією з умов їх професійної самореалізації на етапі навчання у ЗВО. Розвиток психологічної готовності студентів до льотної праці потребує визначення суті та структури психологічної готовності, що ми ставимо за мету з'ясувати у даній роботі.

Виклад основного матеріалу. Введення поняття готовності у психологію пов'язувалося з необхідністю визначення рівня можливостей людини до ефективного здійснення того чи іншого виду трудової діяльності, її професійної самореалізації у цій діяльності. Проблема розвитку психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності набула актуальності ще у 50-х роках минулого століття у працях з питань становлення особистості (у тому числі і професійного становлення на шляху до самореалізації особистості), у теорії навчання та психології праці (Б. Ананьєв, Д. Богоявленський,

О. Бодальов, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, О. Ковальов, К. Платонов, В. Лубовський, В. Моляко, С. Рубінштейн та ін.). У своєму дослідженні ми виходили також з робіт, присвячених вивченню професійної діяльності пілотів цивільної авіації та психологічної готовності майбутніх авіаторів до праці після здобуття фахової підготовки в ЗВО (К. Платонов, Д. Гандер, З. Гератеволь, В. Пономаренко, Є. Мілерян, О. Керницький, А. Дранко, О. Горський, П. Корчемний, Р. Макаров та ін.).

Дослідження проблеми психологічної готовності до діяльності здійснювалися такими вченими, як М. Д'яченко, Л. Кандибович, Ф. Іващенко, М. Левітов, Є. Мілерян, Д. Ніколенко, В. Серіков, А. Смирнов, П. Чамата, Н. Шеляховська, О. Веденов, В. Горгома, В. Зарицька, В. Семиченко, О. Асмолов, Г. Балл, С. Максименко, К. Платонов, Е. Фарапонова та ін. Водночас слід зазначити, що автори по різному трактували суть та структуру цього явища, залежно від специфіки предмета, мети та вихідних теоретичних засад, як необхідної основи проведення наукового дослідження [2]. Наведемо найсуттєвіші результати теоретичного аналізу наукових джерел із зазначеної проблеми.

Психологічна готовність до різних видів діяльності має свої специфічні особливості, але, разом з тим, відмічається існування загальних поглядів на її розуміння [3]. Так, у сучасній науці можна виділити два основні підходи до розуміння суті психологічної готовності до діяльності. У першому з них вона розглядається як стан психологічної готовності до виконання конкретного трудового завдання; це короткотривала, тимчасова, мобілізаційна, ситуативна готовність (Є. Ільїн, М. Левітов, Л. Нерсесян, А. Пуні, О. Ухтомський, А. Маклаков, М. Виноградов та ін.); у другому - як загальна, довготривала, постійна, завчасна, потенційна готовність до діяльності - підготовленість усіх

сфер психіки до виконання діяльності, як особистісна інтегративна властивість (М. Д'яченко, Л. Кандибович, В. Согалаєв, Л. Кондрашова, П. Горностаї, В. Моляко, М. Смұльсон, О. Хохліна та ін.). В авіаційній психології психологічна готовність розглядається переважно як короточасна (мобілізаційна, ситуативна) готовність (О. Тіньков, О. Захарова, О. Блінов, О. Коқун, В. Олійник, М. Литвинчук та ін.), так і як довготривала (потенційна, інтегративна, особистісна) (К. Платонов, О. Керницький, І. Окуленко, І. Сіднева, Т. Лаврухіна, О. Петренко та ін.). У контексті саме довготривалої психологічної готовності вивчалися професійно важливі якості особистості пілотів цивільної авіації (Д. Гандер, М. Алексєєнко, Т. Плачинда, О. Керницький, І. Сіднева, В. Булава, В. Злагодух, В. Тогобицька та ін.). Таким чином, визначаються два основних види психологічної готовності до діяльності – 1) загальна, довготривала – особистісна інтегративна властивість, підготовленість всіх сфер психіки до виконання діяльності та 2) ситуативна, короточасна, стан психологічної готовності до виконання діяльності.

Загальна психологічна готовність до діяльності розглядається як основа, на якій можливе формування міцної ситуативної готовності до конкретного виду діяльності [4, 5]. Перша формується впродовж тривалого часу професійної підготовки та діяльності фахівця і характеризує його потенційну психологічну здатність до виконання різних завдань під час здійснення діяльності, а друга характеризує наявну на даний період часу (від дня до кількох днів) психологічну здатність до виконання конкретних професійних завдань. Уможливується відсутність у фахівця ситуативної психологічної готовності за наявності загальної готовності. І, в той же час, є неможливою наявність ситуативної психологічної готовності без наявності загальної [4].

У результаті вивчення наукових джерел стало можливим виділити основні і вже усталені для психологічної науки положення, які є вихідними при розумінні сутності готовності до професійної діяльності як загальної психологічної підготовленості до неї. До таких належать наступні. Готовність до праці – це складне структурне явище, властивість особистості, сукупність якостей особистості або рівень розвитку особистості, достатній для успішного оволодіння та здійснення трудової діяльності. Готовність до трудової діяльності підлягає формуванню та розвитку, що здійснюються завдяки спеціально організованому впливу первинних та вторинних інститутів соціалізації на усіх послідовних етапах становлення особистості; і чим досконалішими є засоби формування готовності до праці, тим ефективнішим буде результат [5].

У нашому дослідженні психологічної готовності до професійної діяльності, а саме студентів-пілотів цивільної авіації, у контексті проблеми їх фахової підготовки, використовуємо поняття «розвиток», виходячи з теоретичних положень Л. Виготського, С. Рубінштейна, П. Гальперіна про те, що розвиток психіки у людини здійснюється у результаті зовнішніх впливів (навчально-виховний процес у ЗВО), засвоєння нею суспільного досвіду (знань та способів дій) та його перетворення в індивідуальний, у процесі інтеріоризації зовнішнього (практичного) у внутрішнє (психічне), інтерпсихічного (колективного) в інтрапсихічне (індивідуальне). При цьому вплив зовнішніх умов (педагогічні впливи) здійснюється через призму внутрішніх (наявного у людини складу психіки). Розвиток психіки здійснюється й при екстеріоризації внутрішнього – його переходу у зовнішнє, у поведінку, спілкування, діяльність (у тому числі й професійну діяльність), коли здійснюється вплив людини на

зовнішній світ, на його перетворення [6, С. 37].

Різняться погляди науковців і на визначення структури явища, що розглядається. Проте, загальним і безсумнівним в описаних різними авторами структурах психологічної готовності є виділення компонента, що відображає ставлення суб'єкта праці до професійної діяльності (мотиваційний, морально-етичний, ціннісний, спрямованості тощо). Деякі вчені своє розуміння суті поняття «психологічна готовність» зводять саме до вказаного компонента (Г. Анатасова, О. Веденов, Н. Гаджисєва, Н. Калиниченко, О. Ковальов та ін.), що є, на нашу думку, недостатньо правомірним. У працях Д. Ніколенка, П. Чамати, О. Яковенка зазначається, що для здійснення діяльності, окрім позитивного ставлення до неї, необхідні також і виконавчі компоненти регуляції діяльності [10, 13]. У зв'язку з цим особливої уваги заслуговують погляди на структуру психологічної готовності до діяльності, представлені у працях О. Смірнова, Ф. Іващенко, М. Д'яченка, Л. Кандибовича, П. Чамати, Д. Ніколенка, М. Смульсона, О. Мороза, О. Яковенка [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13], які найбільш повно розкривають зміст досліджуваного явища.

Психологічна готовність до праці, за О. Смірновим [7], – це 1) сформованість знань про суспільне значення праці, переконаності у необхідності працювати, суспільно значущих мотивів праці; 2) налаштованість працювати певним чином – довільно і якісно, що вимагає певної культури праці: організованість в роботі; уміння чітко планувати її та чітко притримуватися окресленого плану, дотримуючись певного темпу і ритму роботи, ретельно контролювати себе під час виконання трудової діяльності; такі якості як наполегливість, завзятість у роботі, уміння долати труднощі, висока дисциплінованість праці за рахунок власних вольових якостей. Зазначається, що готовність до

праці – це також ініціативність та креативність у роботі, вміння працювати в колективі та для колективу. Автор також вказує на важливість здібностей особистості, які формуються на основі розвитку схильностей.

Ф. Іващенко під поняттям «психологічна готовність до праці» розуміє достатній для успішного оволодіння будь-яким видом виробничої праці рівень розвитку особистості, складне синтетичне утворення, яке включає в себе: 1) розуміння суспільної та особистої необхідності праці, що виявляється у мотивах діяльності, які надають праці учня особисту значущість; 2) відносно розвинені вольові якості та риси характеру, що відображають ставлення до праці; 3) загальнотрудові уміння та навички (планування та самоконтроль виконання визначеного плану, раціональна організація робочого місця, культура поведження з інструментами, культура рухів, правильне чергування праці і відпочинку, читання схем та креслень); здібності (загальна працездатність, технічне мислення, просторова уява тощо) [8].

М. Д'яченко та Л. Кандибович у своїй основній роботі з проблеми [9], у готовності вбачають стійку характеристику особистості та визначають її як систему професійно важливих якостей, що є істотною передумовою успішної діяльності. До таких якостей автори відносять наступні: 1) позитивне ставлення до діяльності; 2) адекватні вимогам діяльності риси характеру, здібності, темперамент, мотивація; 3) необхідні знання, уміння, навички; 4) професійно важливі особливості психічних процесів, емоцій, волі.

Така структура психологічної готовності видається нам достатньо повною, такою, що охоплює усі основні сфери психіки людини та її досвід (знання, уміння, навички), які визначають успішність оволодіння діяльністю та її здійснення. Лише логіка розгортання наведених компонентів готовності могла б бути дещо іншою: від менш конкретних

до більш загальних та складних психічних утворень; варто було б більш чітко визначити склад другого та четвертого пунктів, щоб уникнути дублювання, виключити з другого компонента мотивацію, оскільки у зазначеній структурі вже є компонент позитивного ставлення до діяльності, куди має входити мотиваційна сфера особистості. Також варто зазначити, що визначення поняття «психологічна готовність» у зазначених авторів тяжіє до конкретних видів діяльності, у той час як ми розглядаємо це поняття у більш широкому сенсі. З цього слідує, що структура психологічної готовності до професійної діяльності має містити такі якості особистості, що мають доволі узагальнений характер і на основі яких можливе здійснення професійного самовизначення і самореалізації, оволодіння професією та проходження спеціальної фахової підготовки.

П. Чамата та Д. Ніколенко визначають готовність до праці як морально-психологічні якості, від яких залежить позитивне ставлення студентів до праці. У готовності автори виділяють дві групи компонентів, які виконують: 1) мотиваційно-цільову, спонукальну функції та 2) виконавчу регуляцію діяльності. Вище вказані компоненти обов'язково мають розглядатися у нерозривній єдності. До першої групи автори віднесли наступні складові: позитивне ставлення до праці, що визначається мотивами діяльності; моральні (вищі) почуття; усвідомлення мети праці, її суспільного значення, потреба у праці та інтерес до неї. Другу групу компонентів готовності до праці складають: політехнічна підготовка; індивідуально-психологічні якості, що входять у поняття «здібності»; специфічні інтелектуально-вольові та характерологічні якості [10].

Структура психологічної готовності до праці М. Смульсон враховує основні підходи до визначення змісту досліджуваного явища і включає в себе: 1) стійкий інтерес до праці; відповідний рівень розвитку змістово-операційної

сторони трудової діяльності (знання, уміння, навички); комплекс навичок особистісної (інтелектуальної та емоційно-вольової) саморегуляції у трудовій діяльності [11]. Однак змістове наповнення першого компонента у даній структурі, на наш погляд, дещо звужене, порівняно з наведеними вище поглядами вчених.

На думку О. Мороза, основний зміст психологічної готовності до праці відображається у ставленні, спрямованості, які знаходять втілення у інтегральних морально-вольових та емоційних якостях особистості. Компоненти ж виконавчої регуляції діяльності – теоретична і практична підготовленість (знання, трудові уміння, навички) – у дослідженні автора представлено недостатньо розгорнуто [12].

У контексті нашого дослідження психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації на увагу заслуговує структура психологічної готовності О. Яковенка, визначена на основі досліджень у психології праці і така, що включає в себе високі вимоги до суб'єкта діяльності, які визначають його готовність до виконання висококваліфікованої та високопродуктивної трудової діяльності. До неї належать: 1) уміння осмислювати трудові дії; 2) уміння працювати при тривалих напруженнях; 3) уміння досягати необхідної якості роботи; 4) уміння працювати настільки продуктивно, на скільки це вимагається умовами діяльності; 5) вміння вступати у трудові взаємини з колективом [13].

Аналізуючи підходи до структури психологічної готовності до трудової діяльності О. Мороза та О. Яковенка, ми можемо відмітити, що обидва автори підкреслюють важливість цілеспрямованого формування кожного виділеного структурного компонента готовності за допомогою спеціальних педагогічних впливів. Більше того, О. Яковенко пропонує формувати у студентів вміння

осмислювати трудові дії, пов'язані з розвитком їх інтелекту, що є однією з перших спроб вирішення питання у контексті проблеми розвитку готовності до праці.

О. Хохліна при вивченні особливостей формування інтелектуального компонента готовності до трудової діяльності учнів із затримкою психічного розвитку визначає психологічну готовність до діяльності як загальнотрудову підготовку учнів, формування довготривалої психологічної готовності працювати у сфері матеріального виробництва. Серед компонентів психологічної готовності до діяльності автор виділяє наступні: 1) позитивне ставлення до праці; 2) особливості психічних процесів та емоційно-вольової сфери, важливі для здійснення довільної регуляції діяльності; 3) знання, уміння, навички; 4) характерологічні властивості особистості: працелюбність; організованість; дисциплінованість; ініціативність; самостійність; цілеспрямованість; наполегливість; уміння довести розпочате до завершення, сміливість. При цьому позитивне ставлення до праці розглядається як енергетичний компонент, який виконує мотиваційно-цільову, спонукальну функцію у виконанні діяльності і складає першу групу якостей. Другу групу якостей, необхідних для виконавчої регуляції діяльності, складають: особливості психічних процесів та емоційно-вольової сфери; знання, уміння, навички; характерологічні властивості особистості [5].

Таке розуміння суті та структури психологічної готовності до діяльності серед розглянутих поглядів видається нам найбільш узагальненим та повним. Водночас зауважимо, що воно потребує певної конкретизації щодо специфічних особливостей екстремальних професій, в тому числі професії пілотів цивільної авіації, з урахуванням результатів цілеспрямованого вивчення спеціально проведених досліджень у цьому напрямі.

Так, С. Будник у своєму дослідженні професійної готовності офіцерів-прикордонників до вирішення завдань

розглядає зазначене явище як єдність таких складників: 1) мотиваційно-ціннісний; 2) когнітивний; 3) операційно-діяльнісний [14]. На думку О. Добрянського, який досліджував психологічну готовність слідчих до професійної діяльності в екстремальних умовах, структура готовності, окрім мотиваційного, когнітивного, операційно-процесуального має також містити емоційно-вольовий компонент [15]. У працях Ю. Бойко, яка займалася проблемою формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності, поруч з загальноприйнятими мотиваційним, операційним, емоційно-вольовим, знаходимо особистісний компонент. Дослідниця вводить особистісний компонент психологічної готовності у зв'язку з розумінням даного поняття як інтегрованого структурного особистісного утворення, що є передумовою успішного виконання діяльності в сфері правознавства [16].

У структурі психологічної готовності працівника міліції до застосування вогнепально-силового впливу (ВСВ) І. Горелов виділяє такі складові: 1) необхідний рівень професійної підготовки; 2) мотиваційний компонент (відданість своїй професії, потреба у самовдосконаленні); 3) особливості особистості, які визначають здатність ефективно діяти в екстремальних ситуаціях (високі здібності саморегуляції психічного стану; оптимальні рівні особистісної та ситуативної тривожності; комунікативні особливості; інтелектуальні, емоційно-вольові якості тощо) [17]. Варто зазначити, що третій компонент наведеної структури, на нашу думку, є надто узагальненим і включає в себе елементи різноманітних складових готовності фахівців екстремального профілю, що наведені вище. Зокрема, високі здібності до саморегуляції психічного стану можуть відноситися до операційно-діяльнісного компонента (за С. Будником), операційно-процесуального (за О. Добрянським), операційного (за Ю. Бойко);

оптимальні рівні особистісної та ситуативної тривожності, емоційно-вольові якості – до емоційної складової емоційно-вольового компонента (за О. Добрянським, Ю. Бойко); комунікативні особливості – до особистісного компонента (за Ю. Бойко).

О. Керницький описав психологічну готовність курсантів-пілотів до льотної діяльності як інтегральну властивість і складне психологічне утворення особистості військового пілота, що проявляється як психічний стан його готовності та забезпечує оптимальне функціонування психіки й надійність знань, навичок і вмінь керування технічними системами бойового літака у різноманітних умовах польоту. У структурі психологічної готовності курсантів до льотної діяльності автор виділяє мотиваційний, когнітивний, операційний, емоційно-вольовий компоненти та професійно-важливі якості особистості військового пілота, які мають відповідати умовам здійснення професійної діяльності та вимогам, які така діяльність висуває до суб'єкта праці [18]. Таке акцентування уваги саме на професійно значущих особистісних властивостях з-поміж інших властивостей особистості ми вважаємо доречним, адже про готовність до виконання конкретної трудової діяльності можна говорити лише у тому випадку, коли ці властивості відповідають вимогам, які така діяльність ставить перед суб'єктом праці, виходячи з її основних характеристик і умов здійснення.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел з авіаційної психології [19, 20, 21, 22, 23, 24] можемо виділити основні характеристики професійної діяльності пілотів цивільної авіації: дія на організм фізичних факторів, які суттєво впливають на психофізіологічні функції (шум, загойдування, низька температура, перепади атмосферного тиску); нервово-психічна напруженість; обробка великих обсягів та потоків інформації (перевантаження

інформацією); висока «вартість» прийняття рішень; монотонність роботи в умовах очікування сигналу до екстрених дій (праця очікування) (К. Платонов) [19]; вкрай інтенсивні темпи діяльності, швидкість протікання подій, жорсткий ліміт часу (дефіцит часу) та обумовлений ним примусовий темп діяльності при неможливості перервати, змінити її зміст, ритм; багатопрофільність, різнобічність характеру та змісту дій; переважання розумової праці й майже повна відсутність фізичної (наявність гіпокінезії й гіподинамії як наслідок застосування новітніх технологій і підвищення автоматизації польоту); різке зростання ролі просторового орієнтування та зміни його психофізіологічних механізмів (В. Бодров) [23]; «складність керування літаком; суворе регламентація льотної діяльності настановами, положеннями та керівними документами; необхідність виконувати у польоті декілька суміщених за часом дій; готовність до прийняття швидких рішень в екстремальних ситуаціях; висока моральна, соціальна та матеріальна відповідальність за успішність виконання польоту (А. Дранко) [24].

Професійно важливі якості, необхідні пілотам для виконання льотної діяльності, описав О. Липман [21]. До таких якостей автор відносив наступні: виражена настанова (професійна спрямованість) на опанування спеціальністю «пілот»; здатність до швидкої переключуваності та тривалої концентації уваги в умовах відволікаючих дій, дефіциту часу; точний «окомір» сприйняття форм, розмірів, швидкості, переміщення, віддаленості між об'єктами; вміння оцінити час, виділений на виконання трудової задачі, та у відповідності з ним будувати алгоритм власних дій; високі показники короткочасної, оперативної та довготривалої пам'яті; здатність до узагальнення та абстрагування, високий темп протікання мисленневих процесів, емоційно-вольова стійкість (здатність до збереження високої

працездатності за будь-яких умов); здатність до швидкого вироблення і перебудови сенсомоторних та розумових навичок; психологічна й фізіологічна витривалість; здатність до швидких рухових реакцій; спритність, хороша координація рухів; кмітливість, рішучість, ініціативність; вміння без зайвих коливань прийняти рішення за недостатньою інформацією [21].

В результаті проведеного нами теоретичного дослідження з проблеми, ми дійшли висновку, що «психологічна готовність», як загальна, довготривала готовність, як підготовленість усіх сфер психіки до виконання діяльності з високою результативністю, як інтегративне особистісне утворення, має об'єднувати в собі щонайперше наступні компоненти: мотиваційний, **досвід** (змістовий та операційно-організаційний), професійно важливі особливості психічних процесів (пізнавальних та емоційно-вольових), професійно значущі особистісні властивості (темперамент, характер, здібності). Слід зазначити, що така структура не лише відображає наше розуміння поняття «психологічна готовність», особливості професійної діяльності пілота цивільної авіації і професійні вимоги до нього як суб'єкта праці, але й відповідає двовимірній структурі особистості К. Платонова [6, 19].

Як перший рівень у структурі особистості К. Платонов розглядає динамічну функціональну структуру, яка містить чотири підструктури – спрямованості, досвіду, форм відображення та біологічно обумовлену підструктуру. Другим рівнем у даній структурі особистості виступають характер та здібності, які розглядаються як загальні, інтегративні якості особистості. В них різною мірою представлені підструктури, що входять до першого рівня – динамічної функціональної структури особистості. Характер – це як би каркас особистості, а здібності – властивість

особистості, що розглядається у співставленні з певною діяльністю.

Наведемо свої попередні міркування щодо змістового наповнення визначених нами структурних компонентів психологічної готовності до професійної діяльності пілота. Так, мотиваційний компонент являє собою систему спонукань, сенсів та цінностей майбутнього авіатора, яка здійснює мотиваційно-цільову, спонукальну функцію; він є провідною складовою психологічної готовності. Показниками сформованості готовності за цим компонентом є наявність у студентів пізнавального інтересу та мотивів навчання у закладі вищої освіти і опанування обраної професії (переважання мотивації до успіху над мотивацією уникнення невдач); активна спрямованість на льотну працю, досягнення високих її показників, підвищення професійної майстерності та ін.

Компонент досвіду має змістову та операційно-організаційну складові. Змістовий передбачає наявність необхідних для виконання професійної діяльності знань, а операційно-організаційний - засвоєння необхідних для виконання професійної діяльності умінь та навичок.

Показниками сформованості змістової складової досвіду є наступні: знання правил безпеки щодо використання технічних засобів, інструкції щодо дій в особливих ситуаціях; знання особливостей експлуатації авіаційної техніки, яка використовується під час польотів, у тому числі і щодо експлуатації двигунів літака та його систем; знання, необхідні для використання радіотехнічних засобів зв'язку; знання техніки виконання елементів польоту, маневрів та фігур; знання послідовності розподілу та переключення уваги при виконанні елементів поставленого завдання; знання допоміжних орієнтирів та показників приладів для визначення положення літака у просторі; знання типових для виконання певного маневру

помилкок пілота, здатність спрогнозувати та попередити їх виникнення під час льотної діяльності.

Показниками сформованості операційно-організаційної складової досвіду розглядаємо: вміння керувати льотним транспортним засобом із урахуванням показників пілотажних приладів, які повідомляють пілоту інформацію про стан польоту; здатність реалізувати уміння і навички щодо виконання конкретних елементів польоту, заздалегідь відпрацьованих під час навчально-тренажерної підготовки; демонструвати навички дій з важелями управління літаком на усіх етапах польоту; навички користування апаратними пристроями кабіни літака, спеціальним обладнанням відповідно до характеру та умов здійснення льотної діяльності [18, 19, 21].

Професійно важливі особливості психічних процесів, як компонент психологічної готовності до професійної діяльності, стосується як пізнавальних, так і емоційно-вольових процесів. Показниками відповідності психічних процесів людини-оператора вимогам професійної (льотної) діяльності є вимоги щодо їх сформованості та функціонування, зокрема: низький поріг відчуття та точність сприймання подразника, великий обсяг, швидка переключуваність і висока концентрація уваги, виснажливості по гіперстенічному типу; високі показники короткотривалої, оперативної та довготривалої пам'яті; сформованість уяви; високий темп і продуктивність мисленневих операцій, практичний тип мислення [18, 19, 20, 21, 22].

Емоційно-вольові психічні процеси, на думку Є. Школяра, тісно пов'язані з іншими структурними компонентами психологічної готовності до професійної діяльності, сприяючи створенню оптимального напруження, загальній активності організму щодо майбутньої діяльності, спонукаючи, спрямовуючи та регулюючи їх, забезпечують стійкість позитивного емоційного ставлення та стійкість

щодо зовнішніх стресових факторів. Показниками сформованості емоційно-вольових психічних процесів для льотної діяльності визначено наступні: емоційно-вольова стійкість, низька тривожність, внутрішній локус контролю, організація власної діяльності, а також інтегральний показник успішності діяльності - успішність професійного навчання, льотної діяльності [25].

Професійно значущі особистісні властивості, як компонент психологічної готовності, стосується вимог до темпераменту, характеру та здібностей суб'єкта. Для успішного оволодіння льотною діяльністю та її виконання, на думку таких авторів як К. Гуревич, В. Матвеева, Є. Климов, В. Трошин, С. Молдавська [26], оптимальними характеристиками нервових процесів (як фізіологічної основи темпераменту) для керування повітряним судном є сила, рухливість, врівноваженість та такі риси характеру, як: дисциплінованість, самостійність, рішучість, самовладання, відповідальність, здатність до ризику та ін. [18, 19, 20, 21, 22, 23, 24]. Показником загальних розумових здібностей суб'єкта праці розглядаємо високий коефіцієнт інтелекту, що свідчить про високу якість, швидкість й точність вирішення розумових задач та забезпечує відносну легкість і продуктивність у засвоєнні знань та подальшому застосуванні їх у професійній діяльності.

Вивчення суті та структури психологічної готовності студентів-пілотів до професійної діяльності також показало, що особливе місце у психологічній готовності належить здатності суб'єкта до саморегуляції, пов'язаних з нею доцільності, регульованості власної зовнішньої (професійної) та внутрішньої (психічної) діяльності, яка представлена у структурних компонентах психологічної готовності. Зокрема, у психічних пізнавальних процесах та увазі саморегуляція представлена їх довільними видами. В емоційно-вольовій сфері – це здатність до регуляції

негативних емоційних станів, стресостійкість, долання перешкод. У змістовій складовій досвіду – це усвідомлене застосування знань у практичній діяльності, а в операційно-організаційній – це довільні дії, рухи та діяльність в цілому. У професійно значущих особистісних властивостях здатність до саморегуляції розуміється як ознака сформованості суб'єкта праці, спілкування, поведінки та особистісного зростання. Таким чином, розвиток психологічної готовності суб'єкта праці сприятиме не лише успішному оволодінню професійною діяльністю, професійній самореалізації, але й розвитку особистості як саморегульованого системного утворення, що складається з соціально-значущих психічних властивостей, які забезпечують вибірковість відношень та регуляцію поведінки людини як поведінки суб'єкта активності, в тому числі й щодо себе, свого розвитку [6, С. 169].

Висновки. Необхідною умовою професійної самореалізації особистості студентів-пілотів цивільної авіації є сформованість у них психологічної готовності до майбутньої діяльності. Дослідження проблеми передбачає визначення його теоретичних засад, і передусім – уявлення про суть та структуру психологічної готовності до діяльності. Розуміння ж психологічної готовності як загальної, довготривалої, підготовленості усіх сфер психіки до виконання діяльності з високою результативністю, як інтегративного особистісного утворення, уможливорює виділити наступні її компоненти: мотиваційний, компонент досвіду (змістова та операційно-організаційна складові), професійно важливі особливості психічних процесів (пізнавальних та емоційно-вольових), професійно значущі особистісні властивості (особливості темпераменту, характеру, здібностей).

Саме таке розуміння складових психологічної готовності покладається в основу емпіричного етапу

дослідження, спрямованого на виявлення рівня та особливостей сформованості визначених її компонентів у майбутніх пілотів та відповідного отриманим результатам розвивального впливу на студентів з метою їх професійної підготовки. Розвиток психологічної готовності суб'єкта праці сприятиме не лише успішному оволодінню ним професійною діяльністю, її ефективному виконанню, а й формуванню особистості майбутнього пілота як саморегульованого системного утворення та його самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Пилипенко Н. М. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи. *Соціальна психологія*. 2005. № 3. С. 72–79.

2. Хохліна О.П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. Київ : Вид-во Національної академії внутрішніх справ, 2014. 232 с.

3. Кокурн О.М. Зміст та структура психологічної готовності фахівця до екстремальних видів діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. № 7. С. 182-190.

4. Хохліна О.П. Особенности формирования интеллектуального компонента готовности учащихся с задержкой психического развития к трудовой деятельности : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10. Москва, 1991. 20 с.

5. Хохліна О.П. Особенности формирования интеллектуального компонента готовности учащихся с задержкой психического развития к трудовой деятельности : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10. Киев, 1991. 201 с.

6. Хохліна О.П. Теоретико-методологічні проблеми психології: навч. посіб. Київ: Симоненко О.І., 2021. 244 с.

7. Смирнов А.А. О психологической готовности к труду. *Вопросы психологии*. 1961. № 1. С. 3-12.

8. Иващенко Ф.И. Психологические особенности трудовой деятельности старших школьников. *Вопросы психологии*. 1983. № 6. С. 28-34.

9. Дьяченко М.И., Кандибович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1976. 175 с.

10. Чамата П.Р. Николенко Д.Ф. Психологическая готовность детей к труду и пути ее формирования. Киев, 1960. 42 с.

11. Смульсон М. Л. Психологические особенности трудового воспитания старшеклассников. Психологические вопросы трудового воспитания. / под. ред.: В.И. Войтко, В.А. Моляко. Киев. 1979. С. 71-78.

12. Мороз О.И. Формирование психологической готовности старшеклассников сельских общеобразовательных школ к сельскохозяйственному труду: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10. Киев, 1982. 189 с.

13. Яковенко А.П. Воспитание готовности старшеклассников к труду в сфере материального производства: дис. ... канд. пед. наук : 19.00.10. Киев, 1983. 207 с.

14. Будник С.М. Формування професійної готовності офіцерів-прикордонників до творчого вирішення завдань управлінської діяльності : автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07. Хмельницький, 2006. 20 с.

15. Добрянський О. А. Сутність та структура психологічної готовності слідчих до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. № 1. С. 28-39. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_28 (дата звернення : 28.11.2021).

16. Бойко Ю.Ю. Формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2008. 23 с.

17. Горелов И.Ю. Психологічна готовність працівників ОВС до застосування вогнепально-силового впливу : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09. Харків, 2008. 19 с.

18. Корчемный П.А. Психология летного обучения. Москва : Воениздат, 1986. 136 с.

19. Платонов К.К. Структура и развитие личности. Москва : Наука, 1986. 254 с.

20. Гандер Д.В. Авиационная психология: учеб. пособ. / под ред.: В.А. Пономаренко, Москва : Изд-во Московского городского психолого-педагогического университета, 2010. 148 с.

21. Липман О. Психология профессий : пер. с нем. Петроград, 1923. 76 с.

22. Керницький О.М. Методика формування психологічної готовності курсантів-льотчиків до льотної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Харків, 2005. 17 с.

23. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности: учеб. пособ. Москва : ПЕР СЭ, 2011. 511 с.

24. Дранко А.А. Теоретичний аналіз формування лідерських компетенцій курсантів цивільної авіації. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2012. № 37. С. 313-318.

25. Школяр Е.В. Проблема формирования регуляторного компонента психологической готовности у специалистов оперативно-спасательной службы гражданской защиты. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія : «Педагогічні та психологічні науки»*. 2013. № 1. С. 563-574.

26. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 701 с.

